

Тематична рубрика: **ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ
ГОСПОДАРСТВОМ**

УДК 339.5

Данілова І.С.
ст.викладач кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції
Сумський національний аграрний університет

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

TRENDS AND PROSPECTS OF EXPORT ACTIVITIES DEVELOPMENT OF UKRAINE

У статті досліджено розвиток зовнішньої торгівлі України та проблеми, які виникають при експортній діяльності. Експортна діяльність є індикатором розвитку економіки країни та її участі у міжнародних економічних відносинах, особливо звертаючи увагу на посилення конкуренції на світовому ринку. Висвітлено загальну тенденцію експорту та його географічну структуру в розрізі країн ЄС, що дозволяє більш детально розглядати можливості та труднощі здійснення Україною експортної діяльності. Співпраця з країнами Європейського Союзу за останні роки надає Україні можливість більш твердо зайняти свою нішу на міжнародному ринку. Стабілізація національної економіки сьогодні напряму залежить від експортних можливостей держави, від розвитку експортоорієнтованих галузей і здатності окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності відповідати вимогам міжнародного ринку. Тому розвиток експортної діяльності є одним з пріоритетних завдань держави.

Ключові слова: зовнішня торгівля, товарний експорт, ефективність експорту, міжнародні ринки, експортний потенціал.

В статье исследовано развитие внешней торговли Украины и проблемы, возникающие при экспортной деятельности. Экспортная

деятельность является индикатором развития экономики страны и ее участия в международных экономических отношениях, особенно принимая во внимание усиление конкуренции на мировом рынке. Проанализированы общие тенденции экспорта и его географическая структура в разрезе стран ЕС, что позволяет более детально рассматривать возможности и трудности осуществления Украиной экспортной деятельности. Сотрудничество со странами Европейского Союза за последние годы дает Украине возможность более твердо занять свою нишу на международном рынке. Стабилизация национальной экономики сегодня напрямую зависит от экспортных возможностей государства, от развития экспортноориентированных отраслей и способности отдельных субъектов внешнеэкономической деятельности соответствовать требованиям международного рынка. Поэтому развитие экспортной деятельности является одной из приоритетных задач государства.

Ключевые слова: внешняя торговля, товарный экспорт, эффективность экспорта, международные рынки, экспортный потенциал.

Ukraine's export activity has been developing dynamically in recent years and cooperation with other countries has a positive impact on various fields of economic activity, the issue of increasing export potential remains relevant. The export potential is an indicator of the country's economic development and its participation in the international division of labor.

Today, Ukraine cooperates with 217 countries of the world (we have export to 191 countries and import from 217 countries) within the framework of foreign goods trade.

The article explores the development of foreign trade of Ukraine and the problems arising from export activities. Export activity is an indicator of the development of the country's economy and its participation in international economic relations, especially then global competition is increased. The general export trends and its geographical structure are analyzed in the context of European Union countries, which allows us to make more detailed estimation of

the possibilities and difficulties to carry out export activities for Ukraine. Cooperation with the countries of the European Union in recent years gives Ukraine the opportunity to find its place more firmly on the international market.

About 40% of Ukraine's exports are supplied to the EU market, which means that domestic goods are able to compete in this market. At the same time, an increase in export activity is an opportunity to attract more foreign exchange earnings to the Ukrainian economy.

On the one hand, the dynamics of international trade is positive in recent years, given the gradual growth of its volume, but on the other hand it is negative. This is due to the growth of the negative balance of foreign economic activity, in particular, on goods trade.

The stabilization of the national economy today directly depends on the state's export potential, on the development of export-oriented industries and the ability of individual subjects of foreign economic activity to meet the requirements of the international market. Therefore, the development of export activities is one of the priorities of the state.

Key words: foreign trade, commodity exports, export efficiency, international markets, export potential.

Постановка проблеми. При виході на зовнішній ринок країна потрапляє в умови жорсткої міжнародної конкуренції. Враховуючи глобалізаційні виклики та сучасний стан економіки України, слід зауважити необхідність інтенсифікації різних сфер виробництва з орієнтацією на міжнародний ринок. Хоча експортна діяльність України в останні роки динамічно розвивається і співпраця з іншими країнами має позитивний вплив на різні сфери діяльності, питання нарощування експортного потенціалу залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання зовнішньоекономічної діяльності, а зокрема експортної, завжди було популярне серед вітчизняних вчених та науковців. Актуальні аспекти

експортної діяльності у своїх працях розкривають Багрова І.В., Бураковський І., Геєць В.М., Дідківський М.І., Казакова Н.А., Кібік О.М., Котлубай В.О., Хаймінова Ю.В. та ін.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення головних тенденцій експортної діяльності та перспектив її розвитку для України у зв'язку з важливістю даного виду діяльності.

Виклад основного матеріалу. В умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів, посилення невизначеності зовнішнього середовища і зростання конкуренції на світових ринках для економіки України набуває пріоритетності завдання щодо підвищення присутності вітчизняних експортерів на зарубіжних ринках. Протягом останніх років уряди багатьох країн не лише реалізують заходи щодо підтримки реального сектору економіки, а й активізується підтримка національних експортерів з метою посилення їх конкурентних позицій на зарубіжних ринках. Ця проблематика особливо актуальна для України, рівень зовнішньої відкритості у сфері експорту якої в 2017 році становив 47,9%.

Експортний потенціал є індикатором розвитку економіки країни та її участі у міжнародному поділі праці. За підсумками 2017 року зростання експорту товарів становило 19,0%, що, безумовно, є позитивною тенденцією порівняно з 2015 та 2016 роками, коли падіння експорту становило відповідно 29,3% та 4,6%. Водночас за роки незалежності України реформування економічної політики як правило призводило до незадовільних результатів, за винятком років, які характеризувались позитивною кон'юктурою на товари—ключові позиції вітчизняного експорту. [4]

Для України значення розвитку експортного потенціалу посилилось після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Формально тимчасове застосування розділу IV Угоди про асоціацію розпочалось з 1 січня 2016 року, але вже з квітня 2014 року було запроваджено механізм автономних торговельних преференцій з ЄС, які спростили доступ

вітчизняних товарів на європейський ринок.[5] За даними Державної служби статистики України протягом 2018 року Європейський Союз залишався ключовим торговельним партнером України, маючи питому вагу торгівлі товарами та послугами більше 40% від загального обсягу зовнішньоекономічної торгівлі України.

Протягом 2000-2017 років експорт України зріс майже у 2,9 рази (табл. 1), але з 2012 року спостерігалось його зменшення, причому в 2013 році – на майже 30%, що зумовлено окупацією частини територій Донецької й Луганської областей, які до початку воєнного конфлікту забезпечували до 27% національного експорту, тим більше що товари, які експортувалися з цих територій, мали високу додану вартість.[4]

Переважання в експорті традиційних для нашої держави видів економічної діяльності не можна однозначно оцінити негативно, адже свого часу вони були сформовані та розвинені в Україні з огляду на наявні порівняльні переваги. Основними проблемами економічної ситуації і передумовами проблем в зовнішньоекономічній діяльності є такі:

- за тривалий період часу не забезпечено ефективність вітчизняної економіки через диверсифікованість пропонованих на зовнішніх ринках товарів, яка зменшує її залежність від шоків попиту на обмежену групу товарів;

- за період реформування економіки України не відбулося необхідного оновлення і перебудови основних галузей – ключових експортерів, а ступінь зношення основних засобів у добувній промисловості в 2016 році становив 54,6%, у переробній – 76,4%, а загалом по економіці – 58,1% [4]. Разом з тим, високоприбуткове виробництво на фізично та морально застарілому обладнанні нових високотехнологічних видів продукції є взагалі неможливим [3, с. 195].

Таблиця 1

Реалізація експортного потенціалу України у 2000-2017 роках

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Експорт, млн. дол. США	51478	68460	68530	63312	54199	37859	36364	43199
Частка у світовому експорті, %	0,34	0,37	0,37	0,34	0,29	0,23	0,23	0,24
Експортна квота, %	37,7	41,9	38,9	34,4	40,0	41,8	38,98	40,1
Експорт на душу населення, дол. США	1117,9	1494,7	1505,2	1399,5	1204,4	844,6	818,3	976,8
Коефіцієнт участі країни у міжнародному поділі праці	1,59	1,63	1,54	1,36	1,65	1,93	1,84	1,79
Коефіцієнт ефективності експорту	31,80	35,10	37,70	39,10	28,20	19,50	21,17	23,20
Експорт основних видів продукції до ВВП, %								
Сільське господарство	7,68	8,25	10,47	9,64	12,92	16,11	17,04	17,92
Неблагородні метали	11,64	12,46	9,82	8,76	11,26	10,43	8,14	8,02
Хімічна продукція	2,51	3,31	2,86	2,21	2,71	2,36	1,46	1,37
Машинобудування	6,52	7,08	7,34	5,57	5,25	5,76	4,42	4,32
Частка української експортної продукції у світовому експорті, %								
Сільське господарство	0,77	0,81	1,12	1,02	0,99	0,97	1,01	1,12
Неблагородні метали	3,74	3,85	3,57	3,55	3,23	2,21	2,23	2,22
Хімічна продукція	0,20	0,27	0,26	0,20	0,18	0,10	0,08	0,09
Машинобудування	0,17	0,20	0,22	0,17	0,12	0,08	0,07	0,07

Джерело: складено автором за даними стат. бази даних ЮНКТАД [1]

Загальна динаміка зовнішньої торгівлі України відображає тенденції національної економіки, характерною рисою якої останнім часом є системна криза, пов'язана із військовим конфліктом із Росією, втратою окремих територій, глибокими соціально-політичними змінами. Тому тенденція до загального скорочення обсягів зовнішньої торгівлі є очікуваним та прогнозованим явищем. Значно повільніше відбуваються структурні зміни у зовнішній торгівлі у географічному розрізі (не дивлячись на агресію, Росія залишається головним торговим партнером України). Але, не дивлячись на значні проблеми, вже намітились певні позитивні тенденції експорту товарів до ЄС (табл. 2).

Таблиця 2

Географічна структура експорту товарів до ЄС, % [4]

Країна	Рік					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Австрія	3,1	3,3	3,1	2,7	2,7	3,1
Болгарія	3,3	3,5	3,2	3,2	3,1	2,5
Великобританія	3,2	3,3	3,5	2,8	2,4	1,1
Іспанія	9,0	5,9	6,9	8,0	7,4	7,2
Італія	14,5	14,1	14,2	15,2	14,3	14,1
Кіпр	0,9	0,9	1,7	0,5	0,4	0,5
Нідерланди	4,9	6,2	6,5	7,0	7,4	9,6
Німеччина	9,6	9,6	9,4	10,2	10,6	10,0
Польща	15,1	15,2	15,6	15,2	16,3	15,5
Португалія	2,0	1,6	1,8	2,5	1,7	1,5
Румунія	3,2	3,3	3,4	4,4	5,3	4,8
Словаччина	3,9	4,5	3,9	3,6	3,5	3,7
Угорщина	8,8	9,3	8,9	7,0	7,8	7,6
Франція	3,2	4,1	3,1	3,8	3,4	2,4
Чехія	4,1	4,9	4,5	4,2	4,2	4,1
Інші країни	10,9	10,2	9,9	9,8	9,7	12,5

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [4]

Отже, як бачимо з таблиці найбільшу частку в географічній структурі експорту в ЄС у 2017 році посідають: Польща –15,54% (зокрема, у структурі експорту в 2017 році становили чорні метали, електричні машини, руди, шлаки і зола); Італія – 14,09% (чорні метали, зернові культури, жири та олії); Німеччина – 10,00% (електричні машини, насіння і плоди олійних культур, текстильний одяг, руди, шлаки й зола). І знову привертає увагу, що переважну більшість в експорті до даних країн становили в основному сировинні групи товарів.

Додатковим фактором падіння експорту стала заборона Російською Федерацією на транзит товарів із України через свою територію. Таким чином, зниження у 2013-2016 рр. обсягів експорту товарів обумовлено низкою факторів, а саме: війною на сході держави; зміною цінової кон'юнктури на світовому ринку (падіння цін на головні позиції експорту України – чорний прокат (на 15,4%), зерно та залізну руду (45,6%) та добрива (9,6%); суттєвим скороченням економічних зв'язків із Російською Федерацією; загальною економічною ситуацією у світі. Позатим однією із головних причин падіння обсягів імпорту є девальвація гривні.

Так як експорт товарів складає більше 85% в загальному обсязі експорту, то слід приділити більше уваги аналізу експорту саме цієї групи.

У таблиці 3 представлена статистична інформація щодо здійснення міжнародної торгівлі товарами по деяким регіонам України. Якщо порівнювати загальні річні цифри, то можна сказати, що експорт і імпорт товарів зростають з кожним роком, але найбільше зростання обсягів за останні роки відбулося у 2017 році. Наприклад, експорт товарів зріс на 19%, а зростання імпорту товарів відбулося в більшому обсязі - на 26,4%.

За проаналізований період це найбільше зростання, бо у 2016 році порівняно з попереднім відбулося зменшення експорту, а зростання імпорту було лише 4,6%. А у 2018 році в порівнянні з 2017 зростання зовнішньої торгівлі в обох напрямках було приблизно на 10% менше ніж в попередньому році (експорт зріс на 9%, а імпорт на 15%).

Таблиця 3

Обсяги зовнішньої торгівлі товарами України та деяких регіонів
за 2015-2018 рр.

Регіони	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Експорт				
Україна, тис.дол.	38127149,7	36361711,2	43264736,0	47339935,2
Питома вага, %: м. Київ	22,9	23,6	22,5	21,6
Дніпропетровська обл.	16,8	16,1	16,3	16,3
Донецька обл.	9,7	9,4	10,2	10,2
Сумська обл.	1,6	1,5	1,6	1,7
Імпорт				
Україна, тис.дол.	37516443,0	39249797,2	49607173,9	57141041,5
Питома вага, %: м. Київ	38,6	41,1	40,0	41,2
Дніпропетровська обл.	8,6	8,8	9,3	9,2
Донецька обл.	3,2	2,8	4,1	3,9
Сумська обл.	1,1	1,1	1,1	1,3

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [4]

Слід відмітити м. Київ, який виокремлено в статистичній інформації, як особливий суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності України. За проаналізований період він є лідером як по показнику експорту, так і імпорту серед регіонів України. На м. Київ припадає більше 20% експорту всіх товарів та близько 40% імпорту. Щоб виявити об'єктивні причини цього явища, слід більш ретельно проаналізувати структуру експорту та імпорту, використовуючи дані Головного управління статистики по м. Київ, але такі обсяги свідчать перш за все про концентрацію фінансових ресурсів.

За останні роки динаміка міжнародної торгівлі носить з однієї сторони позитивний характер, зважаючи на поступове зростання її обсягів, але з іншої – негативний. Це обумовлено зростанням негативного сальдо зовнішньоекономічної діяльності, зокрема по торгівлі товарами. Так, у 2016 році сальдо становило майже -3000 млн. дол., у 2017 році більше ніж -6300 млн. дол., а в 2018 році майже -9800 млн. дол., хоча ще у 2015 році експорт переважав над імпортом на 611 млн.дол.

Також зазначимо, що сьогодні Україна у рамках зовнішньої торгівлі товарами співпрацює із 217 країнами світу (експортує до 191 країни, імпортує із 217 держав). Проте на сучасному етапі розвитку процес проникнення вітчизняних товаровиробників на іноземні ринки супроводжується великими проблемами та труднощами. Серед них можна виділити:

- високий рівень конкуренції: західні компанії створюють різноманітні бар'єри при вході на їх ринок, не дають можливості вітчизняним підприємствам конкурувати зі своєю продукцією на іноземних ринках;

- вагома частка морально та фізично застарілої техніки: непрацююче обладнання, недостатня технологічна та ресурсна гнучкість, низька впроваджуваність головних науково-технічних розробок у виробництво не допускає більшості промислових підприємств досягнути рівня виробництва, котрий би дав змогу витримувати конкуренцію з іноземними виробниками;

- високий рівень державного регулювання, що спричинює потребу у узгодженні різних питань у відомствах, міністерствах, місцевих адміністраціях та передбачає чималі витрати часу та зусиль суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;

- низький рівень інноваційної привабливості;

- недостатній рівень захисту інтелектуальної власності, складність та тривалість процедури одержання охоронних документів [2].

Висновки. Таким чином, серед ключових пріоритетів у зовнішньоторговельній сфері з країнами ЄС, зокрема щодо її експортної

компоненти, є необхідність: подальшого поглиблення рівня інтегрованості України у систему міжнародної технологічної кооперації; зменшення залежності експортного виробництва від імпорту товарів для проміжного споживання; розширення практики застосування заходів, спрямованих на просування експортної продукції України на європейських ринках; сприяння експорту, в тому числі за рахунок пільгового кредитування малого й середнього бізнесу.

Варто наголосити, що близько 40% експорту України постачається на ринок ЄС, а це означає, що вітчизняні товари спроможні конкурувати на цьому ринку. Разом з тим, підвищення експортної діяльності є можливістю залучити більше валютних надходжень до економіки України.

Найімовірніше у майбутньому експортний потенціал України стимулюватиме зростання попиту з боку основних партнерів з країн ЄС, але варто зауважити, що подорожчання імпортової сировини для вітчизняних виробників та погіршення цінових умов торгівлі будуть обмежувати можливості нарощування експорту нашої держави. З огляду на те, що митні тарифи між Україною й ЄС будуть скасовані майже повністю, нетарифні бар'єри стануть основною перешкодою для розвитку торгівлі. Щоб їх подолати, наша держава стала на тривалий і складний, але необхідний шлях гармонізації законодавства ЄС, який передбачає транспонування стандартів ЄС, скасування застарілих радянських норм, зміцнення інституціонального потенціалу та ін.

Бібліографічний список:

1. UNCTAD Handbook of Statistics Online : стат. бази даних ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stats.unctad.org/handbook/>
2. Бураковський І. Український експорт: підсумки 2017 року та погляд в майбутнє / І. Бураковський ; Ін-т економічних дослідж. та політ. консульт. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=5503>.

3. Геєць В. М. Структурні зміни та економічний розвиток України / В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук, Т. І. Артѳомова та ін. ; за ред. Л. В. Шинкарука. – К., 2011. – 696 с.

4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС від 27.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

References

1. UNCTAD Handbook of Statistics Online : stat. bazy danykh YuNKTAD [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://stats.unctad.org/handbook/>

2. Burakovskiy I. Ukrainskiy eksport: pidsumky 2017 roku ta pohliad v maibutnie / I. Burakovskiy ; In-t ekonomichnykh doslidzh. ta polit. konsult. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=5503>.

3. Heiets V. M. Strukturni zminy ta ekonomichni rozvytok Ukrainy / V. M. Heiets, L. V. Shynkaruk, T. I. Artomova ta in. ; za red. L. V. Shynkaruka. – K., 2011. – 696 s.

4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Uhoda pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS vid 27.06.2014 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.